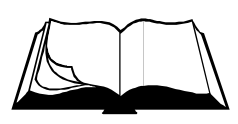

מִי הֵי הֵי הֵי הֵי הֵי

"אין לו להקדוש ברוך הוא בעולמו אלא ארבע אמות של הלכה בלבד" (ברכות ח')

גליון 446 **הלכות המצוות בשביעית (א)** אלול תשפ"א

כללי העבודות האסורות בשביעית, עבודות למניעת נזק

ההלכות נערכו ע"י הרב יהודה אריה הלוי דינר שליט"א – רב ביהכ"נ צא"י "דברי שיר" ב"ב

באופן שאסור להשקותם (הגרי"ש אלישיב זצ"ל שם). ויש חולקים וסוברים שמותר להפעיל את המזגן אף שהמים בודאי יטפטפו לגינה, כיון שהמזגן מוכיח עליו שכוונתו להשתמש במזגן ולא כדי להשקות את הגינה, אבל אם כוונתו להשקות, אסור ("חוט שני" שם, וכמבואר ברמב"ם פ"א הל' י"ז שמוותר ללקט עצים דקין בשדהו משום כירתו מוכחת עליו שכוונתו לצורך שריפת עצים, ע"י שם). ויש עצה פשוטה, להניח דלי מתחת צינור המזגן, ומפעם לפעם לרוקנו.

תליית כביסה

מותר לתלות כביסה רטובה הנוטפת טיפות מים מעל הגינה, דכיון שאינו מתכוון להשקיית הגינה, וגם ניכר שאין כוונתו לכך, ואין זו דרך השקיה, ומותר (עפ"י הנ"ל, וכ"כ ב"קובץ מבית לוי" קובץ ה' בשם בעל "שבט הלוי" זצ"ל).

מי נטילת ידים

וכן יש להזהר שלא יטול ידים במקום שגדלים בו צמחים, ולכן העושים סוכה ליד גינה, וכן השוהים בגינות, יזהרו משפיכת מים במקום שיביאו תועלת לצמחים (ע"י שו"ע או"ח סי' שליו ג', ו"חוט שני" פרק א' הל' י').

זריקת גרעינים

לכתחילה יש להיזהר לא לזרוק גרעיני פרי למקום שיכולים להשתרש באדמה ולצמוח, וכעין המבואר בשו"ע (או"ח סי' שליו ס"ד) לענין שבת ("ציון ההלכה" שם ס"ק י"ח בשם "חזון איש" זצ"ל).

במקום הפסד

כתב הרמב"ם (פ"א הל' ח'): "משקין בית השלחין בשביעית", והוסיף הרמב"ם (הל' י'): "ומפני מה התירו כל אלה שאם לא ישקה תעלה הארץ מלחה וימות כל עץ שבה, והואיל ואיסור הדברים האלו וכיוצא בהם מדבריהם לא גזרו על אלו".

מה נחשב הפסד

כתב "חזון איש" (סי' כ"א ס"ק י"ז) שלא דוקא אם שעצם העץ יופסד אלא ה"ה אם יפסדו כל הפירות, יש לסמוך להקל בכל אלו ("דרך אמונה" שם ס"ק פ"ח).

גינות נוי ופרחים

כל גינות הנוי ופרחים המתקיימים משנה לשנה, מותר להשקותם ולעבדם כדי קיומם שלא יופסדו רוב הצמחים או ימות האילן, אבל חרישה וזריעה אסורים אף בהן (קונטרס "סדר השביעית" להגרי"ז שפירא זצ"ל, "דרך אמונה" פרק א' ס"ק פ"ג).

הפסד נוי לשנה אחת

אמנם אם יזוק הנוי כתוצאה מהיעדר מלאכה ומהזנחה רק למשך שנת השמיטה, ולאחר השמיטה יהא ניתן להשיבו לקדמותו ללא הוצאה גדולה ביחס לטיפול המקובל בגינות הרגילות, נראה שאסור לעשות מלאכה כדי למנוע היזק זה ("ציון ההלכה" שם ס"ק קנ"ט, הגרי"ש אלישיב זצ"ל). לכן אסור לגזום שיח של ורדים ושושנים בשביעית, דאפילו אם בשביעית עצמה יתקלקל קצת, מ"מ ניתן לתקנו לאחר השביעית.

הפסד פירות לשנה אחת

לענין פירות וירקות, אם עי"ז שלא ישקה אפילו לא יהא הפסד לשנה הבאה אלא רק הפסד הפירות בשנה השביעית, משום זה לבד התירו להשקות (חזון איש סי' כ"א ס"ק ה', ו"דרך אמונה" שם ס"ק פ"ה).

הפסד כספי במניעת השקיה

הפסד הפירות היינו הפסד בגוף הפרי, אבל אסור לעשות מלאכות אלו לתועלת כספית גרידא, כגון לכוון עונת ההבשלה של הפירות לזמן שמחירי הפירות יהיו גבוהים, או למנוע פגם קטן שאינו משמעותי לגבי הפרי, אע"פ שהוא משמעותי לגבי מחירו (הגרי"ש אלישיב זצ"ל, "ציון ההלכה" שם ס"ק קע"ט).

טיפול באתרוגים להכשירם למצוה

מותר בשביעית לשים שקיות על הפירות בעת גידולם על העץ בכדי למנוע מהם נזק שגורע באכילתם, אבל אסור לשים בכדי למנוע הפסד בצורתם החיצונית או בכשרותם, כגון באתרוגים שיהיו כשרים לברכה

כתיב: "... שָׁדָד לֹא תִזְרַע וְכַרְמְךָ לֹא תִזְמַר: אֵת סְפִיחַ קְצִירְךָ לֹא תִקְצֹר וְאֵת עֵנְבֵי נֵיזְרְךָ לֹא תִבְצֹר שְׁנַת שְׁבַתוֹן יִהְיֶה לְאַרְץ" (ויקרא כ"ה, ד-ה').

אילו עבודות אסורות מן התורה

איתא בגמרא (מועד קטן ג'): זמירה בכלל זריעה, ובצירה בכלל קצירה (זמירה, חותך עצים יבשים כדי שעי"ז יצמח טוב יותר, הבצירה בענבים, היינו בוצר ענבים שעי"ז יגדלו שאר הענבים טוב יותר, וכן קוצר שמנקה את הקרקע שיוכלו לזרוע שם). למאי הלכתא כתבינהו רחמנא לומר לך על שתי תולדות אלו בלבד הוא חייב, אבל שאר תולדות שבעבודות הארץ, ושאר אבות שלא כתוב בהדיא לא מיחייב, ע"כ.

והיינו שמן התורה לא מחייב אבל מדרבנן חייב. נמצא שכל שאר העבודות שבשדה הם אסורים רק מדרבנן, אבל מן התורה רק אלו הארבעה הכתובים בהדיא (רמב"ם הל' שמיטה ויובל פרק א' הל' ג').

חרישה ונטיעה

יש עוד שתי עבודות שחייבים עליהם מן התורה, דהיינו חרישה, שילפינן בהלכה למשה מסיני, דאפילו בתוספת שביעית אסור דכתיב: "בְּחָרִישׁ וּבְקִצִיר תִּשְׁבֹּת" (שמות ל"ד, כ"א), כ"ש בשביעית עצמה, (כן דעת הר"ש ריש שביעית, ותוספות בע"ז נ', דחרישה דאורייתא, וכ"כ רמב"ן שמות כ"ג י"א, אבל ברמב"ן במכות כ"א: משמע שחרישה אינה אלא דרבנן, וע"ע "חזון איש" שביעית סי' י"ז ס"ק א', ו"ציון ההלכה" פ"א ס"ק י').

וכן נטיעה אסור מה"ת בק"ו מזמירה (כן דעת ר"ש פ"ב שביעית מ"ו, אבל כתב בשם רבינו תם שנטיעה היא רק דרבנן כשאר התולדות), וכן הכריע "חזון איש" (סי' י"ז ס"ק כ'), אבל אין לוקין עליו משום שאין עונשין מן הדין אבל כל שאר מלאכות אסורות רק מדרבנן ("דרך אמונה" פ"א ס"ק י').

זריעה

הזורע כל שהוא בשביעית חייב, וגם חייב אפילו אם לא השריש עדיין בקרקע ("מנחת חינוך" מצי' שכ"ו), והמחפה את הזרעים בכלל זורע ולוקה, והזורע אפילו בלא חיפוי – חייב ("חזון איש" שביעית סי' י"ח ס"ק ב', "דרך אמונה" פ"א ס"ק י"א).

מלאכות האסורות מדרבנן

כתב הרמב"ם כל שאר עבודת הארץ או עבודת האילן אסורות רק מדרבנן (הגם שבשבת הן מלאכות דאורייתא משום תולדות זורע, אבל לענין שביעית יש מיעוט שדוקא אלו שכתובים בסוק הם דאורייתא, וכל השאר הן רק מדרבנן, וכמבואר בגמ' ריש מועד קטן, וכנ"ל), כגון חורש (חרישה דאורייתא היא, כיון שאין בה לאו כתבו כאן, שאין בה מלקות, "דרך אמונה"), או חופר לצורך הקרקע (חופר הוא במקום אחד, וחורש הוא בכל הקרקע או בחלק ממנה), או מסקל (מוציא אבנים כדי שיהא ראוי לזריעה), או המזבל וכיוצא בהן ושאר עבודת הארץ. וכן המבריך, או המרכיב, או הנוטע וכיוצא בהן מעבודת האילנות, מכין אותו מכת מרדות מדבריהן (רמב"ם פרק א' הל' ד'). וכן השקיית הקרקע אסורה רק מדרבנן (כמש"כ הרמב"ם הל' שבת פ"ח ה"ב, דהוא רק תולדה דזורע).

מי ברז לתוך החצר

מעשה בבית "חזון איש" זצ"ל שברז יצא מביתו החוצה למקום שצמחים צמחו מעצמם, וצויה בשביעית לפנותו למקום שאין שם צומח ("ציון ההלכה" ס"ק י"ח). ובשבתות לא היה החזון"א משתמש בכיור זה אלא היה נוטל ידיו לתוך כלי ("ארחות רבינו" ח"ב עמ' שמי"ח).

מי שיטפת רצפה

השוטף רצפה במרפסת, והמים זורמים דרך המרזב לגינה, אם המים ללא חומרי ניקוי יש להקפיד שלא יזרמו המים לגינה, אף שאין מתכוון לכך (ספר "תודעת השמיטה" בשם הגרי"ש אלישיב זצ"ל, "חוט שני" פ"א ה"י, וע"י "חוט שני" מהדורה מתוקנת, שזה דוקא בצינור לא קבוע, אבל אם זה צינור קבוע בקיר מותר אפילו מים לבד, כיון שמוכח שאין כוונתו להשקיה).

מי מזגן

וכן אין להפעיל מזגן אם עי"ז יטפטפו מימיו במקום שיש צמחים,

לא לשמוע על קדושת הגליון

("ארחות רבינו" ח"ב עמ' שנייה, בשם ה"סטייפלר" זצ"ל, ו"ציון ההלכה" שם). ומה"ט אין להתיר לרסס עצי אתרוגים כדי למנוע נפילת הפיטם מהאתרוגים ("חוט שני" פ"א ה"י).

טיפול בהדסים

אין לגזום עצי הדסים שבביעית, וכן אין לעשן תחתם כדי שיהיו משולשים, שהרי עיקר טבעם עומדים לריח, ובה אין חילוק אם הוא משולש או לא ("חוט שני" שם).

השקיית ערבות

עצי ערבות ודאי מותר להשקות לצורך מצוה במקום פסידא דאינם עומדים לדבר אחר חוץ מאשר למצוה, שהרי הם עצי סרק (שם).

ספק הפסד

מותר לעשות מלאכות גם למנוע ספק הפסד, "דספק איבוד ממון ישראל כדבר האבוד ודאי, כיון דשקדו לחוס על ממון ישראל" ("חזון איש" ס' ט"ז ד').

האם הכל מותר

צריך לשקול כל עבודה ועבודה אם יש בזה חשש שימות העץ, וכל שאינו אלא הרווחה, אסור (שם).

כמה פעמים לעשות

אם אפשר להסתפק בפעם אחת אסור לעשות ב' פעמים (שם). ומי שמשקה שדהו ע"י ממטרות, יש לשאול רב איך עליו לעשות זאת, להשקות כל מין ומין לפי צרכו, ולא השקיה כוללת על הכל.

מתי להשקות

צמחים שידוע שבלעדי ההשקיה ינזקו מותר להשקותם בתקופה מוקדמת קודם מועד הנזק, ואין צריך להמתין עד הרגע האחרון ("משפטי ארץ" פרק ד' הערה 7 בשם הגרי"ש אלישיב זצ"ל והגרי"ן קרליץ זצ"ל).

להקדים מערב שביעית

חייבים לנכש ולזבל קודם ראש השנה של שביעית, שלא יצטרכו לזבל ולנכש בשביעית, ואף אם לא יספיק לכל השנה, כל מה שאפשר למעוטי חייב למעט, וכן מה שאפשר לאַחר ראש השנה של שמינית – חייב לאחר (שם).

דין פועל כבעל הבית

כל מה שמותר לבעה"ב לעשות משום צורך הפסד, מותר לגם לפועל יהודי לעשות, וכל העבודה שאסור לבעה"ב – אסור אפילו לפועל גוי לעשות, והעבירה על הפועל היהודי ועל בעה"ב (שם).

איזה סוג עבודה התירו

הכללים לגבי העבודות בשדה, בגן, או בפרדס הם: עבודות הבאות להשיב את העץ או את פריו אסורות, אך עבודות הנחוצות לקיומו, ואשר בלעדיהן ימות העץ או יפסיד רוב הפירות – מותרות ("פסקי החזו"א" אות י"ג).

מלאכות דאורייתא

חרישה, זריעה וזמירת הגפנים לעולם אסורים, כיון שהם דאורייתא, ואסורים בשביעית אפילו לקיום האילן ופירותיו (שם).

גדר בית השלחין

משקין בית השלחין בשביעית והוא שדה הזריעה שצמאה יותר (רמב"ם פרק א' ה"ח), והיינו כל מקום שלא מספיקים מי גשמים כמו שדה הבעל אלא צריך להשקותה תמיד, ואל"כ היא מתקלקלת (רש"י ותוספות מועד קטן ג').

איזה סוג זרעים

דין בית השלחין משתנה לפי המין הנזרע, ולפי זמנו בתקופת השנה, וכל שנפסד במניעת השקיה הוי בכלל בית השלחין (חזו"א שביעית סי' ט"ז ס"ק ד', "דרך אמונה" ס"ק ס"ט). ואם צריך להשקות רק חלק מן השדה יש להקפיד לא להשקות את כולו (עי' רמב"ם פרק א' ה"ח, וחזו"א סי' ט"ז).

השקית שיחים

בשיחים ברוב המקרים ניתן לוותר לגמרי על השקיתם בשנת שמיטה, אפילו בקיץ.

מי מחליט בזה

למעשה לא התיר ה"חזון איש" להשקות רק המוכרח עפ"י מומחים ("ציון ההלכה" שם ס"ק קנ"ו), אולם קשה מאוד לסמוך על סתם חקלאים בזה לדעת מה המינימום הדרוש, דהרי אין להם יראת שמים, ועוד שתמיד מסתכלים על המקסימום, ולא יודעים סוגיה זאת כלל, לחשב להמשך השנים (וכעין מה שכתב ה"ביאור הלכה" סי' תרי"ח א' בשם "תפארת ישראל" לענין נאמנות הרופאים ביו"כ), ולכן למעשה יש לראות לפי הענין.

השקיה ע"י מחשב

באופן שההשקיה מבוצעת ע"י מחשב המכוון מערב שביעית, אסור לעשות יותר מכדי הצורך, משום שאנו מצווים על "ושבתה הארץ" (ויקרא כ"ה, ב'), והמעשה מערב שביעית הוא הגורם למניעת שביתת השדה (הגר"ש "איערבך" זצ"ל ו"חוט שני" פרק ב' ה"י), ויש מתירים כיון שאין כאן פעולת אדם בשביעית ("דיני שביעית" פרק י' בשם הגרי"ש אלישיב זצ"ל).

בימי החורף

בעונת הגשמים (כשכמות הגשמים מספיקה) אין להשקות כלל.

איזה מלאכות התירו

אסור לעשן תחת האילן (לעשות עשן ע"י אבוקות) כדי להמית תולעים (רמב"ם פרק א' ה"ה). והנה שזה רק אוקמי אילנא, לא כל אוקמי אילנא התירו, דהכא מיתחי טפי כעבודה ואסרו (חזו"א סי' י"ז סי"ק י"ט, ועי' תוספות הרא"ש מ"ק ג'. שהיקשה באמת למה אין זה אוקמי אילנא, ולכן דחה פירוש זה). אבל מותר ליטול התולעת ביד או בכלי ("דרך אמונה" סי"ק ל"ט). ולפי"ז נפל בבירא כל ההיתר של לאוקמי אילנא, דאיך אפשר לדעת מה מחזי טפי כעבודה ומה לא, חוץ מהדברים שאמרו חז"ל בהדיא ("ביאור ההלכה" שם ד"ה ולא יאבק).

ריסוס נגד מזיקים

לפי הנ"ל לכאורה אסור לרסס אילנות נגד מזיקים או מחלות, שזה כמו עישון, שאסור אפילו כדי למנוע מהפסד, כיון שהוא בגופו של האילן. אולם יש מפרשים שכונת המשנה שאוסרת עישון היינו באופן שמטרתו לאשבוש אילנא, אבל אם הוא בא לאוקמי אילנא, מותר (רש"י על ירושלמי, ושו"ת מהרי"ל דיסקין סי' כ"ז אות כ"ה, מובא בספר "משפטי ארץ" פרק ד'), או שהמשנה מיירי באופן אשר התולעים רק מונעות את התפתחות העץ ולא מקלקלות אותו ממצבו, ולכן הוא אברוי אילנא. אבל אם התולעים מקלקלות העץ ממצבו, מותר לעשן ("משפטי ארץ" שם בשם ספר "שבת הארץ" וספר "מצוות הארץ").

ולמעשה: צמחים שהותקפו ע"י מזיקים או מחלות ויש חשש שימותו או שינזקו, מותר לרססם בחומרי הדברה ("משפטי הארץ" שם בשם הגרי"ש אלישיב זצ"ל), ועדיף להשתמש לשם כך בפיתיונות או הדברה דרך מערכת השורשים ("משפטי ארץ" שם) מחמת חילוקי דעות שהובאו לעיל.

ניקוי עלים

מותר לנקות אבק מן העלים בשנת שמיטה (קובץ "מבית לוי" ניסן תשנ"ד עמ' נ"ב). בניקוי העלים ע"י סמרטוט רטוב, יש לבדוק אם זה מוסיף לגידול דאז אין לעשות כן (הגר"ש קרליץ זצ"ל).

כיסוח דשא

בגינות נוי מבצעים כיסוח דשא להשגת שתי מטרות, לשם השבחה (שהדשא יתפשט בכל השטח וכד'), וכן לשם נוי. ולמעשה אם מטרת הכיסוח היא לשם השבחה אסור לכסח, אבל אם רוצה לכסח את הדשא לשם נוי, במקום שנראה לכל כי מטרתו לנוי בלבד כגון שהדשא גבוה, יעשה שאלת חכם (עי' "מנחת שלמה" ח"א סי' נ"א ס"ק ח'). בדרך כלל אם יעשה מרווח זמן בין כיסוח לכיסוח בשליש מעבר לזמן שבו מכסח בשאר השנים, הדשא ישמר וימנעו נזקים לעתיד ("משפטי ארץ" פרק ט').

השקית הדשא

יש כמה סוגי דשא, ולפעמים איחור בהשקיה עלול לגרום למות הדשא, ויש להשיג מעט לפני הופעת סימני התייבשות הצמח כדי למנוע מיתת הדשא או קלקולו. ויש לברר אצל מומחה כדי לדעת מתי זה יגיע (עי' "משפטי ארץ" שם). אסור להוסיף ולהשקות בכדי שהדשא לא יאבד מצבעו הירוק אפילו במקצת, אם נזק זה ניתן לתיקון לאחר השמיטה (הגרי"ש אלישיב זצ"ל).

ניקוי חצרות

בחצרות סביב הבתים כאשר מנכשים בהן את העשבים מדי פעם מחשש לשריפה או לחששים מותר לנכש גם בשמיטה, וצריך לצמצם עד כמה שאפשר כדי שלא תהיה תועלת לצמחים (מכתב מהחזו"א מובא בס"ס "דרך אמונה" מכתב ח' ע"י שם, וכן הורה הגרי"ש אלישיב זצ"ל שם).

כמו כן פסולת ולכלוך שהצטברו בגינה או בחצר שעל יד ביתו, מותר לסלקם לשם ניקיון כדרך שעושים כל השנים, כיון שניכר שמטרתו לאיסוף הפסולת בלבד ("ארחות רבינו" ח"ב עמ' שנייה בשם בעל ה"קהילות יעקב" זצ"ל, "מנחת שלמה" ח"א סי' נ', ו"משפטי ארץ" פרק ב' סעיף ג').

גיזום גדר חיה

גיזום גדר חיה (שיחים המשמשים כגדר), אם מטרתו להשבחה, אסור, אבל אם מטרתו לנוי, וכן נעשה משום שלא יוכלו לעצב את הצמח בשמינית, מותר. ויש לברר אצל מומחה איזה זנים רגישים לכך (ועי' "משפטי ארץ" פרק ט' סעיף ו').

סילוק ניילון מאילן של שביעית

שאלה: אילן של שביעית שמוקף מסביב בניילון שנצמד אליו ע"י הרוח, האם מותר להוריד את הניילון, שע"י יגדל האילן טוב יותר? **תשובה:** כתב הרמב"ם (ה"ל שמיטה ויובל פרק ג' ה"ה) שלא יעשן תחת האילן כדי שימות התולעת, ולא יסוך את הנטיעות בדבר שיש לו זוהמה כדי שלא יאכל אותו העוף, ע"י שם, הרי מבואר שאסור לעשות פעולה אפילו שהוא רק כדי לסלק ההיזק, וא"כ לכאורה הי"נ אסור לסלק את הניילון כדי שהעץ יגדל טוב יותר. אולם לא דמי, דהתם עשה פעולת קום ועשה בגוף האילן או בפירות, ומיחזי כעבודת האילן, משא"כ לסלק הניילון אין זה מעשה בגוף האילן כלל, ולכן מותר (הגר"ש קרליץ זצ"ל, וע"ע "דרך אמונה" ב"ביאור הלכה" שם שיש כמה סוגי פעולות בזה).